

Chefsjustitieombudsmannen
Elisabeth Rynning**Protokoll fört vid inspektion av Kriminalvården, anstalten Kumla, den
25–27 april 2017**

Inledning

Chefsjustitieombudsmannen (chefsJO) Elisabeth Rynning genomförde den 25–27 april 2017 en förannmäld inspektion av Kriminalvården, anstalten Kumla. Vid inspektionen deltog även byråchefen Jörgen Buhre, föredragandena Moa Skerfving (områdesansvarig), Charlotte Eklund Rimsten och Agnes Morin (protokollförare) samt den internationella samordnaren Charlotte De Geer Fällman.

Inspektionens genomförande

Inspektionen inleddes med att chefsJO och hennes medarbetare togs emot av kriminalvårdschefen Kenneth Gustafsson och kriminalvårdsinspektören Magnus Östlund (ställföreträdande kriminalvårdschef). ChefsJO redogjorde kortfattat för JO:s verksamhet och Kenneth Gustafsson gav en inledande presentation av anstalten, se ingiven PowerPoint-presentation, handling 5. Därefter anslöt kriminalvårdsinspektören Anna Wikman och tf. klienthandläggaren Erica Jernström som informerade om arbetet med de intagnas verkställighetsplanering och RBM-B (bedömning av risk, behov och mottaglighet).

Under inspektionen genomfördes samtal med ca 100 intagna som hade anmält intresse för det. Samtal fördes också med en sjuksköterska och ett vakthavande befäl. Parallellt med de samtalen granskades ett urval av de handlingar som beställts fram. Granskningen omfattade beslut om avskildhetsplacering och ärenden om misstänkt misskötsamhet från åren 2015 och 2016. En rundvandring gjordes också i delar av anstaltens lokaler, bl.a. besöktes sjukvårdsavdelningen, besöksavdelningen, inskrivningen, avskildhetsavdelningen, säkerhetsenheten och riksmottagningen. Personalföreträdare för de fackliga organisationerna hade fått tillfälle att sammanträffa med chefsJO men inte visat intresse för det.

Inspektionen avslutades med en genomgång där chefsJO och hennes medarbetare redogjorde för sina iakttagelser. Vid redogörelsen deltog, förutom de som närvarade vid den inledande genomgången, även kriminalvårdsinspektörerna Mats Svahn, Linda Fridholm, Klara Bolinder, Markus Winberg, Martin Heimer, Jörgen Reinholt, Anna Wikman, Louise Ornell och Per Ericsson samt tf. kriminalvårdsinspektörerna Martin Lindvall och Jan Karlsson.

Protokollet innehåller avslutningsvis chefsJO:s uttalanden.

Iakttagelser under inspektionen

Organisation och verksamhet m.m.

Verksamhetsområde Kumla består av anstalten Kumla som är en anstalt i säkerhetsklass 1. Anstalten togs i drift år 1965 och är Kriminalvårdens största anläggning. Verksamhetsområdet leds av en kriminalvårdschef och under denne finns en ställföreträdande kriminalvårdschef och 18 andra kriminalvårdsinspektörer som ansvarar för ett eller flera arbetslag vardera.

Anstalten har 420 platser, varav 284 normalplatser och 136 specialplatser. Därutöver finns 46 avskildhetsplatser och 8 retreatplatser. I anstalten finns åtta bostadshus som är belägna på fem separata områden, sektionerade från varandra med mur. Varje bostadshus är indelat i flera avdelningar. Anstaltens normalplatser är fördelade på husen C, D, E, G, H, T-nord och T-syd. Specialplatserna består av 30 behandlingsplatser, 11 psykiatriska omvårdnadsplatser, 11 somatiska omvårdnadsplatser, 24 säkerhetsplatser och 60 platser på riksmottagningen. De finns i husen G, R, S och T-syd. De 46 avskildhetsplatserna finns främst i G-huset, men också i S-huset. De 8 retreatplatserna finns i G-huset.

Anstalten har från år 2003 genomgått en om- och tillbyggnad som fortfarande pågår. För närvarande är 15 normalplatser i G-huset tillfälligt stängda för klosterverksamhet och 43 platser i H-huset permanent stängda i avvaktan på renovering. Aktuellt platsantal är således 405.

Anstalten tar emot män från hela landet med varierande verkställighetstider. Den årliga omsättningen motsvarar drygt 700 intagna. Av dem placeras hälften på riksmottagningen och den andra hälften placeras på olika avdelningar direkt från häkte, eller efter omplacering från andra anstalter av olika säkerhetsklasser. Medelbeläggningen i anstalten var 92 procent under år 2016, motsvarande 372 intagna, varierande från 350 till 405 intagna. Vistelsetiden i anstalten varierar från någon vecka till över tio år.

En stor andel intagna omplaceras från lägre till högre säkerhetsklass, men cirkulation mellan klass 1-anstalter är också vanligt. Anstalten har tidigare nästan enbart hanterat långtidsdömda men en ändrad placeringsstrategi de senaste åren har inneburit att ca 20–25 procent av de intagna numera har verkställighetstider under fyra års fängelse. Ca 30 procent avtjänar domar på över 10 år, alternativt livstids fängelse. Ca 60 procent är dömda för våldsbrott (mord, dråp, grov

misshandel/misshandel) eller grovt rån/rån. Knappt 30 procent är dömda för grova narkotikabrott/grov varusmuggling.

En hög andel av de intagna har kopplingar till kriminella gäng eller andra kriminella nätverk. Huvuddelen av de intagna är aktuella i Kriminalvårdens säkerhetsregister. Många intagna har dokumenterade personlighetsstörningar eller andra neuropsykologiska dysfunktioner och ca 60–65 procent har ett missbruk, vanligtvis ett blandmissbruk. En mycket hög andel av de intagna har rapporterats för misskötsamhet vid flera tillfällen och varit föremål för avskildhetsåtgärder. Få intagna har villkor som medger permission på egen hand eller utslussning.

Knappt hälften av de intagna är födda i Sverige. Av dessa har många en annan etnisk bakgrund än den traditionellt svenska. Ca 30–35 procent saknar medborgarskap eller uppehållstillstånd i landet. Ca 25 procent har utvisning i domen. Omkring 55 länder är representerade i gruppen intagna, vilket gör att tolkbehovet är stort.

När det gäller anstaltens organisation och verksamhet hänvisas i övrigt till anstaltens verksamhetsbeskrivning, se handling 3.

Personal

Anstalten har ca 450 tillsvidareanställda och ca 70 tidsbegränsat anställda. Medelåldern bland de anställda är ca 42 år och ca 42 procent av de anställda är kvinnor. Personalomsättningen i anstalten är ca 8 procent och sjuksjuket ligger på ca 5 procent.

I samtal med de intagna framfördes varierande synpunkter på personalen. En del intagna upplevde att de blev bemötta på ett korrekt och respektfullt sätt av personalen. Många andra intagna framförde dock kritiska synpunkter om personalen i form av kränkningar, maktmissbruk och rent övervåld. Flera intagna på anstaltens omvårdnadsavdelning nämnde särskilt en incident då en äldre, handikappad, intagen hade ramlat och personalen betett sig respektlöst och inte velat hjälpa denne upp. Vidare nämnde en intagen att personalen från ”inre säk” uppträtt respektlöst vid urinprovtagning genom att under provtagningen uppträda spydigt och kommentera hans kropps-konstitution samt yttra: ”pissa ur, du kan väl kissa lite till”. (*Den intagne har gett in en anmälan om saken till JO som handläggs i ärende dnr 2449-2017, JO:s anm.*)

En hel del intagna på olika avdelningar uppgav att det var vanligt med repressalier från personalen vid klagomål, inklusive anmälningar till JO, och att det gjorde att intagna drog sig för att anmäla missförhållanden. På i vart fall två av anstaltens avdelningar framfördes omfattande klagomål över enskilda tjänstemän där, bl.a. lämnades uppgifter om en tjänsteman med rasistiska åsikter. På andra avdelningar framkom uppgifter om att en del medlemmar av personalen var trevliga på tu man hand men att det fanns ett gruppträck i personalen som gjorde att de agerade på ett annat sätt när de var i grupp.

Intagna på en viss avdelning var särskilt kritiska mot säkerhetspersonalens agerande, bl.a. gällande övervåld. En annan intagen uppgav att personalen på de olika avdelningarna tolkade och tillämpade regler på olika sätt.

Inskrivningsprocessen

Inskrivning av intagna sker i en särskild lokal i den administrativa byggnaden. Där hanteras alla intagna som anländer till anstalten, även efter permission eller annan vistelse utanför anstalt. Vid inskrivningen visiteras den intagne. Han får klä av sig och passera genom en metalldetektor. Ett urinprov tas i närvaro av personal på en vanlig toalett eller i ett annat avskilt rum med toalett. Enligt anstalten kan det hända att fler än en intagen befinner sig i inskrivningslokalen samtidigt. Det finns några mindre väntrum i ankomsthallen där intagna får vänta på sin tur. Dörren ut till ankomsthallen hålls enligt anstalten stängd om det finns fler än en intagen i lokalen. Alla värdesaker tas om hand av personalen och förvaras i ett speciellt värdeskåp, övriga otillåtna tillhörigheter förvaras i anstaltens förråd. Den intagne får nya kläder och utrustning samt transporteras sedan till sin avdelning.

När en ny intagen kommer till en avdelning informerar personalen där om bl.a. intagnas rättigheter, telefontillstånd, besök, sjukvård, medicinering, utomhusvistelse samt kiosk- och förrådsrutiner. Den intagne får ange kontaktuppgifter till närstående och eventuellt behov av specialkost. Alla allergier ska godkännas av sjukvården och den intagne har tre veckor på sig att ordna ett intyg. För intagna som inte talar svenska eller engelska lämnas informationen av personal som behärskar den intagnes språk, eller med hjälp av tolk. I samband med samtalet sker även en suicidscreening och om den ger utslag kontaktas vakt-havande befäl och sjukvården. Efter det inledande samtalet får intagna med sig en informationsskrift där den viktigaste informationen finns sammanfattad, se handling 4. Informationsskriften finns på svenska och engelska. Den intagne får ringa ett ankomstsamtal. Det sker ofta dagen efter ankomsten till anstalten och avlyssnas alltid av personal. Det dokumenteras bara om den intagne har avböjt ankomstsamtal eller om något särskilt framkommer under samtalet.

Flera intagna uppgav i samtal med JO att det hade tagit en till två veckor innan de fick ringa sitt ankomstsamtal och att de hade varit tvungna att skriva en hemställan för att få ringa samtalet. Vidare uppgav många intagna att de inte hade sett någon informationsskrift och att de hade önskat mer information vid ankomsten till anstalten.

Bostadsrum och gemensamma utrymmen m.m.

I samtal uppgav några intagna att anstalten inte har tillräckliga resurser för att hantera personer med funktionshinder. En intagen uppgav att han inte hade fått ett rum som var anpassat för hans rörelsehandikapp. En annan intagen var missnöjd över att han inte fick någon anpassning utifrån en viss skada och menade att det påverkade alla på hans avdelning eftersom han inte kunde hålla samma tempo som de andra intagna.

Sysselsättning

Grundsysselsättningen i anstalten består av verkstadsarbete. Anstalten har 13 verkstäder med olika inriktningar och ytterligare arbetslokaler i S-huset. Sysselsättningen i anstalten består i övrigt av studier, motivations- och påverkansprogram samt yrkesutbildning. Det finns fem lärcentra i anstalten där det bedrivs vuxenutbildning i nationell regi, främst på grundskole- eller gymnasienivå. Det bedrivs tre arbetsmarknadsutbildningar i samarbete med Arbetsförmedlingen och externa utbildningsförmedlare. I anstalten bedrivs även ett flertal behandlingsprogram, både som grupprogram och individuella program. Anstalten har i dagsläget åtta programledare.

Flera intagna framförde i samtal klagomål över bristen på sysselsättning i anstalten. De uppgav att det inom vissa verksamheter i arbetsdriften saknades arbetsuppgifter och att intagna som sysselsattes där mest fick sitta av tiden.

Fritidsaktiviteter

I anstalten finns ett antal olika fritidsaktiviteter men utbudet varierar mellan olika avdelningar. Det finns bl.a. tillgång till bibliotek, yoga, sporthall, bakning, skapande verkstad, musik, trädgårdsskötsel, föräldrautbildning och samtalsgrupper. Det bedrivs även självförvaltning på några av anstaltens avdelningar. Därutöver finns det religiösa besöksgrupper som intagna kan samtala med. Anstalten besöks dagligen av representanter från Svenska kyrkan och flera andra religiösa samfund. Tidigare hade anstalten samarbete med en imam men sedan denne slutat har anstalten haft svårt att rekrytera en ny imam. Röda korset och Buff (Barn och ungdom med förälder/familjemedlem i fängelse) har också en viss besöksverksamhet i anstalten.

Flera intagna uppgav att det var brist på förströelse i anstalten. De intagna på en av anstaltens avdelningar uppgav att de var helt utestängda från både arbete och fritidsaktiviteter. Flera intagna på andra avdelningar var missnöjda med anstaltens förbud mot att inneha kortlek och höll inte med om att kortlekar på avdelningarna kunde främja spel om pengar.

Handläggningen av hemställningar från intagna

En hemställan från en intagen kan antingen läggas i en postlåda på avdelningen eller lämnas direkt till personalen. Enligt anstalten är det vanligaste att intagna lämnar sin hemställan direkt till personalen som kontrollerar vad hemställan rör, inkomststämplar den och lägger den i berörd personals postfack.

Många intagna framförde i samtal klagomål över anstaltens hantering av hemställningar från intagna. Det var enligt de intagna vanligt förekommande att hemställningar tappades bort eller försvann på annat sätt. Några intagna uppgav att även att andra handlingar, bl.a. ett överklagande och en begäran om omprövning, hade kommit bort i anstaltens hantering. Flera andra intagna beskrev att det kunde ta lång tid innan anstalten fattade beslut rörande en hemställan. Vidare uppgav en del intagna att personalen inte var behjälplig med

att formulera hemställningar. En intagen berättade t.ex. att han vid ett tillfälle hade velat få kontakt med en viss enhet i anstalten. Han hade skrivit en hemställan som avslogs efter en tid eftersom den inte var rätt formulerad. När han sedan försökte på nytt blev det samma resultat igen vilket gjorde att han gav upp.

Gemensamhet och avskildhet

Avskildhet

Avskildhetsavdelningen är placerad i G-huset. På bottenvåningen finns 19 platser i vanliga bostadsrum och 10 s.k. OBS-platser i oinredda bostadsrum, varav en kontrollcell med glasruta mot vaktkuren och ett rum med bältessäng. Avdelningen har även ett annat oinrett rum som ligger avsidet från övriga rum. Rummet har glasvägg åt ett håll, kameraövervakning och är mer ljudisolerat. Enligt anstalten används rummet för mycket utåtagerande och högljudda intagna. Det har användts två gånger under år 2017 men ibland används det oftare än så, även av andra anstalter. Det dokumenteras alltid i en intagens journal om denne placeras i det rummet.

De intagna på avskildhetsavdelningen har tillgång till en mindre asfalterad promenadgård. Avdelningen har en ny tulltoalett med automatisk rensning och genomgång av avföring. En intagen som använder tullen bär vanliga kläder och två i personalen närvarar alltid i rummet.

Anstaltsledningen uppgav att klientelet på anstalten har förändrats de senaste åren vilket har lett till en oroligare miljö och ett hårdare klimat mellan intagna. Det förekommer en hel del hot- och våldsinidenter och som en följd av det är placeringar i avskildhet vanligt förekommande. Inte sällan uppstår det situationer där hela avdelningar avskiljs. En ännu vanligare åtgärd är att en avdelning med två eller tre korridorer måste sektioneras i mindre delar under kortare eller längre perioder.

Det vakthavande befälet uppgav bl.a. följande: Vid våldsinidenter i anstalten händer det att hela avdelningar isoleras. Avskildheten motiveras då med ordnings- och säkerhetsskäl enligt 6 kap. 5 § fängelselagen (2010:610), FäL, men ibland av utredningsskäl enligt 6 kap. 8 § FäL. Det kan vara svåra avvägningar att göra eftersom besluten måste fattas skyndsamt på ett ofta bristfälligt underlag. När s.k. massisolering av en hel avdelning sker tillkallas extra personalresurser till den avdelningen för att hantera utomhusvistelser m.m.

I samtal med de intagna från olika avdelningar framfördes klagomål mot personalen på avskildhetsavdelningen, bl.a. förekom uppgifter om övervåld och dåligt bemötande. Det framfördes också synpunkter från flera intagna om hur anstalten hade agerat när hela avdelningar isolerats. Intagna på en avdelning uppgav t.ex. att hela avdelningen hade blivit isolerad under tre eller fyra dagar och att de intagna under den tiden inte hade fått någon utomhusvistelse. Det hade även blivit fel i matleveransen så att intagna som inte åt fläsk hade fått fläskkött till middag. När dessa intagna protesterade hade personalen uppgett att

köket var stängt och de fick då vara utan mat. De intagna på avdelningen uppgav att de upplevde den dåliga behandlingen som en påtryckning från anstalten för att de skulle delta i förhör om den händelse som hade utlöst isoleringen.

Gemensamhet

Flera intagna uppgav i samtal att det är ett problem att långtidsdömda intagna placeras på avdelningar tillsammans med korttidsdömda, eller intagna som är nära villkorlig frigivning. De ansåg att en sådan placering skapade problem för båda grupperna av intagna. En del intagna med längre strafftider uppgav att det var frustrerande att andra intagna fick gå ut på permission eller snart skulle frigges. Andra intagna uppgav att intagna med kortare straff blev stressade och hade svårt att förhålla sig till de långtidsdömda.

Kontakt med omvärlden

Besök

Anstalten har en besöksavdelning med två besökslägenheter, tio vanliga besöksrum och två familjerum. Familjerummen är större än de vanliga besöksrummen och där finns leksaker för barn och skötbord. Besökslägenheterna är utrustade med barnsängar och leksaker samt har tillgång till en promenadgård med bl.a. sandlåda och gungbräda. På avdelningen finns även rum där besök kan ske bakom glasruta och ett videorum som främst används när intagna ska delta i rättegångar på annan ort.

Flera intagna uppgav i samtal att deras anhöriga regelmässigt hade blivit nakervisiterade i samband med besök, bl.a. flera barn. En intagen uppgav t.ex. att hans lillebror i nedre tonåren hade varit tvungen att inför personalen ta av sig alla kläder, inklusive kalsongerna. När pojken bad att få ta av sig kalsongerna bakom ett skrivbord i rummet, nekades han det. Följden blev att han inte genomförde besöket, utan väntade utanför under de tre timmar som hans familj besökte storebrodern. En annan intagen uppgav att han hade svårt att förstå anledningen till visitationen av hans närstående eftersom han var i slutet av sin verkställighet och aldrig hade misskött sig. Flera intagna uppgav att deras anhöriga hade upplevt visitationen som mycket kränkande och i en del fall hade anhöriga valt att inte återkomma för fler besök.

Telefoni

De flesta intagna som anländer till anstalten kommer från en annan anstalt eller ett häkte inom Kriminalvården. I de flesta fall finns redan samtycke till telefonkontakt från närstående och då går processen med telefontillstånd fortare. Det tar ungefär två veckor från en komplett ansökan om telefontillstånd till beslut. Om en intagen inte medges samtal genom INTIK-systemet kan han ansöka om engångssamtal eller bevakade samtal.

Det enskilt mest frekventa klagomålet som kom fram i samtalen med intagna rörde hanteringen av telefonin i anstalten. Många intagna framförde klagomål

över att det enbart går att få tillstånd att ringa till fast telefoni via INTIK-systemet. Flera intagna uppgav att de på andra anstalter, bl.a. anstalten Saltvik, hade haft tillstånd att ringa till mobiltelefon. Många intagna uppgav vidare att INTIK-systemet inte fungerar utan att samtal bryts och att tillstånd dras in utan grund. Det framfördes även synpunkter på att kostnaden för att ringa är orimligt hög. Sammantaget menade de intagna att telefonisystemets tekniska brister försvårade möjligheterna att hålla kontakt med närstående under verkställigheten.

En del intagna framförde klagomål över att de är tvungna att skriva en hemställan med motivering för att få kontakta domstol eller advokat. Andra intagna klagade över att samtal med myndighetspersoner regelmässigt avlyssnas av personalen. En annan intagen uppgav att han inte hade fått information om att hans advokat hade försökt nå honom.

Post

Flera intagna uppgav att myndighetspost regelmässigt granskas av anstaltspersonalen. En intagen uppgav vidare att utgående försändelser till bl.a. JO öppnas och granskas utan att den intagne underrättas om det.

Övrigt

En intagen ansåg att det borde finnas andra externa aktörer än kyrkan att prata med för de som inte är troende.

Hälso- och sjukvård

Anstaltens sjukvård bedrivs som en mindre vårdcentral i fräscha och ändamålsenliga lokaler. Anstalten har sex anställda sjuksköterskor som finns i anstalten under vardagar. Allmänläkare, psykiater och psykolog finns i anstalten två dagar per vecka. Anstalten erbjuder även resurser i form av sjukgymnast, arbetsterapeut och tandläkare. Ordinerad medicin görs i ordning av sjukvårdspersonalen och förvaras sedan i Apodospåsar av personal på respektive avdelning. På fyra av anstaltens avdelningar innehar de intagna sina läkemedel själva. Dospåsarna ska då förvaras i ett låst skåp i bostadsrummet. På varje avdelning finns ett egenvårdssortiment med basläkemedel samt akutväskor och hjärtstartare.

De intagna uppgav i samtal att de överlag var nöjda med sjukvårdspersonalen. En del intagna uppgav dock att det kan vara lång väntetid till sjukvården och att det ibland var svårt att förstå den prioritering som sjukvården gör utifrån de intagnas medicinska behov. Det framfördes även klagomål över att anstaltens läkare inte skriver ut vissa mediciner.

Flera intagna framförde klagomål mot att anstaltens personal ofta gör egna bedömningar av de intagnas arbetsförmåga och inte följer sjukvårdens rekommendationer, trots att de saknar medicinsk kompetens. En del intagna uppgav att det finns brister i personalens medicinhantering, t.ex. uppgav en intagen att han inte hade haft tillgång till sitt insulin.

Vid samtal med flera intagna på en viss avdelning framkom uppgifter om en incident där en intagen efter att ha tillfogat sig själv skada hade blött rikligt på avdelningen. De intagna uppgav att det dels hade tagit lång tid innan den intagne fick hjälp av personalen, dels att personalen hade uppmanat de andra intagna på avdelningen att torka upp blodet. Först när de intagna uttryckligen bad om det fick de tillgång till handskar. *(En intagen har efter inspektionen gett in en anmälan om saken till JO som handläggs i ärende dnr 3057-2017, JO:s anm.)*

Samtal med sjuksköterskan

Vid samtalet med sjuksköterskan framkom bl.a. följande:

När en ny intagen kommer till anstalten gör alltid sjukvården en uppföljning. De flesta nyanlända kommer från en annan enhet inom Kriminalvården och sjukvårdspersonalen går då igenom befintlig journal. Utifrån den intagnes problematik och beroende på vad tidigare anstalt eller häkte har gjort bedöms om den intagne ska träffa sjukvården på nytt. Det är vårdarna som gör suicidescreeningen eftersom de känner klienten bäst. Ger screeningen utslag tillkallas sjukvården som då gör en egen bedömning.

Det finns rutiner för hur tidsbokning till sjukvården går till. En intagen som vill besöka sjukvården lämnar en tidsbeställningslapp till anstaltens personal. Om ärendet är känsligt kan lappen lämnas i ett slutet kuvert. Sjukvårdspersonalen behandlar ärendet inom en vecka och ger den intagne besked. Sjukvårdsavdelningen har bra tillgänglighet. Mottagningen har telefontid hela dagarna och många läkarkonsulter inom olika specialiteter som regelbundet besöker anstalten. Sjukvården har även ett mycket bra samarbete med Universitetssjukhuset i Örebro vars specialister i bl.a. ortopedi och urologi kan komma till anstalten och göra undersökningar. Om den intagne inte talar svenska eller engelska används telefontolk. Det brukar gå att ordna med kort varsel och fungerar bra.

Vid akuta sjukdomsfall eller incidenter tillkallas alltid sjukvårdspersonal om de är i tjänst. Det är larmchefen som styr arbetet och det brukar fungera bra. Transporter till sjukhus sker på sjukvårdens inrådan. Det händer ofta att sjukvården och anstaltens personal har olika uppfattningar om säkerhetsarrangemang vid transporter till sjukhus. Kriminalvården har ett annat förhållningssätt och vill inte alltid lyssna på sjukvårdspersonalens rekommendationer. Det antecknas alltid i en intagens sjukjournal om transportpersonalen inte följer sjukvårdens rekommendationer i fråga om t.ex. användning av fängsel. Vid akuta sjukdomsfall under kvällar och helger bedömer vakthavande befäl, i samråd med 1177 Vårdguiden, vad som ska göras. Det är mycket ovanligt med bältesläggning men om det sker kontaktas sjukvården alltid eftersom en läkare måste tillkallas. Under kvällar och helger tillkallas en jourdistriktsläkare.

Anstaltens personal brukar kontakta sjukvården om intagna uppger att de är sjuka och inte vill arbeta. Sjukvården kan ge råd till personalen men kan inte sjukskriva intagna.

Samtal med vakthavande befäl

Vid samtalet med det vakthavande befälet framkom bl.a. följande rörande hälso- och sjukvården:

Alla intagna har en övergripande säkerhetsklassning. Vid sjuktransporter bedöms säkerhetsnivån utifrån omständigheterna i varje enskilt fall. Vid besök på externa vårdinrättningar är målsättningen är att synas så lite som möjligt och därför försöker man t.ex. att skylla handfängsel med kläder. Anstalten samarbetar med externa aktörer som polis och ordningsvakter vid sjukhusen. Vid ankomst till sjukhuset förs den intagne in en annan väg än genom huvudentrén och ofta till ett speciellt undersökningsrum. Det är upp till transportledaren att bedöma om fängsel kan tas bort under en undersökning eller behandling. Om fängsel tas bort brukar det inte dokumenteras. Transportpersonalen är som regel med under hela besöket.

Det uppstår ibland problem vid akuta sjukdomsfall under kvällar och helger när sjukvårdspersonalen inte är i tjänst. Det är svåra avvägningar som måste göras och rådgivningen från 1177 Vårdguiden är inte så bra eftersom de helt saknar kännedom om den intagne. Ofta får vakthavande befäl förlita sig på att någon av de lediga sjuksköterskorna svarar i telefon och kan hjälpa till. Det finns därför behov av sjukvårdspersonal i anstalten även under kvällar och helger.

Kost

Många intagna framförde synpunkter på mathantering i anstalten. Flera intagna uppgav att maten från kantin är dålig och att det serveras för små portioner. Det framfördes även klagomål över att mycket mat slängs och att det inte finns sopsortering på avdelningarna. Flera intagna på avdelningar med självförvaltning klagade över att budgeten för självförvaltningen skiljer sig åt mellan avdelningarna och att den är för låg. En annan intagen var missnöjd över att det inte i budgeten för självförvaltningen tas hänsyn till om intagna har behov av specialkost.

Säkerhetsenheten

Säkerhetsenheten är placerad i S-huset och har 24 platser fördelade på fyra helt sektionerade avdelningar i ett plan. Varje avdelning består av sex bostadsrum, två duschrum, kök, sällskapsdel med TV och fåtöljer, studierum, arbetslokal, gym och tvättstuga. Till varje avdelning hör också en promenadgård. De intagna övervakas med kameror i alla utrymmen förutom i bostadsrum och duschrum. På säkerhetsenheten finns också en avskildhetsavdelning med fyra platser och en besöksavdelning.

Anstaltsledningen uppgav att det är placeringssektionen på huvudkontoret som fattar de flesta beslut rörande säkerhetsenheten. Det senaste året har det varit

extremt få intagna placerade där vilket gjort att de intagna ibland är placerade ensamma på en avdelning. Det är en svår problematik eftersom det ofta handlar om svårplacerade individer och många olika aspekter som det ska tas hänsyn till. Om en intagen är ensam på en avdelning har denne mer tillgång till personal men en del intagna vägrar att ha kontakt med personalen.

Under JO:s besök hade säkerhetsenheten sju intagna varav en befann sig på sjukhus, två var avskildhetsplacerade och övriga fyra var placerade på sin avdelning.

De intagna på säkerhetsenheten uppgav i samtal att de under perioder hade suttit helt ensamma på sin avdelning och att isoleringen var extremt påfrestande. En intagen uppgav t.ex. att han hade börjat tappa minnet. Flera intagna uppgav vidare att personalen inte ville att de intagna skulle ha det bra utan använde sig av trakasserier för att trigga igång dem och få dem att agera ut. Det förekom även mycket godtyckliga avskildhetsplaceringar. En intagen som ska frigges inom några månader framförde klagomål över att han inte tillåts att ringa några frigivningsförberedande samtal. En annan intagen var missnöjd med att anstalten hade krävt att han själv skulle betala för sin sysselsättning.

I samband med samtalet gav en intagen in en skrift med ett antal klagomål som handläggs i ett särskilt ärende hos JO, dnr 3499-2017.

Riksmottagningen

Riksmottagningen har 60 platser fördelade på sex 10-mannaavdelningar i två våningsplan. Alla avdelningar är helt sektionerade från varandra. Intagna på riksmottagningen har ingen regelbunden sysselsättning men det ordnas vissa aktiviteter för de intagna, bl.a. träningspass. Det förekommer även att intagna är placerade på normalavdelning eller på avskildhetsavdelningen under utredningstiden. Utredningstiden på riksmottagningen varierar mycket beroende på bland annat vilken typ av brott den intagne är dömd för. För intagna som inte är dömda för våldsbrott och för intagna som har utvisning i domen går processen relativt fort. Utredningen kan dra ut på tiden framför allt på grund av att det har varit svårt för anstalten att rekrytera kompetenta utredare. Anstaltens uppfattning är att platsantalet på riksmottagningen räcker till och anstalten arbetar med att skapa kompetens hos befintlig personal för att kunna täcka upp framtida luckor.

Många av de intagna på riksmottagningen uppgav i samtal att det är ont om förströelse och sysselsättning på avdelningen. Även intagna på riksmottagningen uppgav att det tagit en till två veckor innan de fick ringa sitt ankomst-samtal och att de hade varit tvungna att skriva en hemställan för att få ringa samtalet. Många uppgav att de inte sett någon informationsskrift rörande anstalten och att de önskat mer information vid ankomsten till anstalten. Vidare framfördes att matportionerna var för små. I övrigt framfördes samma klagomål som i anstalten i övrigt.

Avslutande genomgång

Inledning

ChefsJO uppgav inledningsvis att det samlade intrycket av anstalten i form av lokaler och organisation var genomgående positivt. De flesta lokaler är överlag ljusa, rena och fräscha, om än något kala.

Granskning av handlingar

ChefsJO redogjorde kort för hennes medarbetares iakttagelser i samband med granskning av beslut om avskildhetsplacering och ärenden om misstänkt misskötsamhet från 2015 och 2016. Hon uppgav bl.a. följande:

Det övergripande intrycket av anstaltens handläggning av dessa ärenden är positivt. De ärenden som granskats har hanterats inom rimlig tid. Besluten är över lag välmotiverade och innehåller – såvitt går att bedöma – nyanserade bedömningar. I ett fåtal ärenden om avskildhet har anstalten missat att ompröva avskildhetsbesluten inom rätt tid och i något enstaka ärende har anstalten missat läkarundersökning av den intagne inom föreskriven tid. I ett ärende om misstänkt misskötsamhet har anstalten hållit förhör i ärendet först ca sex veckor efter händelsen. Vidare saknas underskrift av beslutsfattare i ett beslut om misskötsamhet och i några ärenden om misstänkt misskötsamhet saknas underskrift på förhørsutskriften.

Samtal med de intagna

ChefsJO och hennes medarbetare redogjorde för en del av de synpunkter som kommit fram i samtalen med de intagna och anstalten bemötte uppgifterna enligt följande:

Bemötande och rättigheter

När det gäller bemötandefrågor uppgav anstaltsledningen att enskilda påståenden om dåligt bemötande från personalens sida ofta är svåra för anstalten att utreda. Under åren har anstaltens arbete med värderings- och bemötandefrågor utvecklats och förbättrats betydligt. Anstalten arbetar nu kontinuerligt med dels den statliga värdegrunden, dels Kriminalvårdens egen värdegrund, bl.a. i form av utbildningsdagar för personalen.

Anstaltsledningen kände inte igen de intagnas beskrivning av att det kan dröja upp till två veckor innan en intagen får ringa ankomstsamtal. Däremot brukar anstalten vilja ha en hemställan från den intagne för att ankomstsamtalet ska registreras i systemet. En sådan framställan handläggs dock skyndsamt.

Sysselsättning och fritidsaktiviteter

Anstaltsledningen instämde i att det ibland kan vara ont om arbete i verkstäderna. En del av problemet är enligt anstalten att verkstäderna inte är dimensionerade för så stora grupper intagna som nu sysselsätts där. Frågan har därför tagits upp med regionen. Anstalten uppgav vidare att de intagna på den avdelning i anstalten som varit utan sysselsättning skulle få börja med både arbete och annan strukturerad verksamhet under mitten av maj. Beträffande förbudet

mot kortlek uppgav anstaltsledningen att den var medveten om de intagnas synpunkter i frågan. Anstaltsledningens uppfattning är dock att det förekom mycket mer skuldfällor och bestraffningar när kortlek var tillåtet på avdelningarna.

När det gäller förhållandena på riksmottagningen uppgav anstalten att placeringen där är tänkt att vara lite understimulerande för att intagna ska bli mer benägna att delta aktivt i den utredning som görs. Anstalten har dock försökt förbättra situationen för de intagna genom att t.ex. erbjuda dem olika träningsaktiviteter.

Hantering av hemställningar från intagna

Anstaltsledningen kände inte till att hemställningar från intagna försvinner. Den uppgav dock att det inte är osannolikt att någon enstaka hemställan kan försvinna med tanke på hur många som hanteras varje dag. Om en intagen begär en kopia av sin hemställan får han en bekräftelse på att den har tagits emot. Att intagna inte rutinmässigt får en bekräftelse är främst av miljömässiga skäl. Anstaltsledningen uppgav att den kommer att överväga att införa en rutin där den intagne får en kopia av sin hemställan.

Anstalten arbetar med frågan om personalens behjälplighet vid utformningen av hemställningar och uppgav att personalen försöker läsa igenom en hemställan direkt för att hitta uppenbara felaktigheter och på så sätt undvika onödig byråkrati. En sådan hantering underlättar både för anstalten och för den intagne.

Gemensamhet och avskildhet

Anstaltsledningen uppgav att det finns en avdelning i anstalten med många livstidsdömda men att intagna med olika strafflängd i övrigt blandas på avdelningarna. Anstalten instämde i att det kan vara problematiskt att blanda intagna med olika strafflängd men uppgav att det finns flera andra differentieringsgrunder som ofta har större betydelse vid placering. Därtill kan det inträffa incidenter som gör att en ursprunglig planering måste ändras. Eftersom det är placeringssektionen vid huvudkontoret som beslutar om placering utifrån flera andra kriterier än strafflängd och anstalten inte kan neka att ta emot en intagen ligger frågan därtill delvis utanför anstaltens kontroll.

Anstalten kände inte igen att intagna vid isolering av hela avdelningar fick vara utan utomhusvistelse under flera dagar. Tvärtom uppgav anstaltsledningen att anstalten i så stor utsträckning som är möjligt försöker erbjuda alla i vart fall en kortare promenad varje dag. Anstalten tillsätter extra resurser på den avdelning som är aktuell för att kunna hantera detta. När det gäller mathantering i samband med avskildhet blev det fel i leveransen till en avdelning vid ett tillfälle och en intagen fick felaktigt fläskkött. När det uppdagades hade köket stängt och det var för sent att göra något åt saken så anstalten fick stärka upp med smörgåsar i det fallet.

Kontakter med omvärlden

Anstaltsledningen är fullt medveten om de svårigheter och negativa konsekvenser för de intagna som det slutna telefonsystemet inom Kriminalvården medför. Det pågår ett omfattande arbete inom Kriminalvården för att komma till rätta med problemen. Anstaltsledningen känner till att det finns andra anstalter som är mer generösa med möjligheten att ringa till mobiltelefon men de anstalterna får intern kritik från huvudkontoret. När det gäller påståendena om att telefon-tillstånd dras in utan grund har systemägaren till telefonsystemet uppgett att det enbart är riktiga försök till vidarekoppling av samtal som ger varningar. Samtalen via INTIK-systemet kan även avbrytas av t.ex. höga ljud men då renderar det ingen varningsrapport till anstalten. Anstalten har först nyligen fått information om att andra saker än vidarekoppling, t.ex. koppling till en porttelefon, kan påverka systemet. Den informationen har därför inte kunnat förmedlas till de intagna tidigare.

När det gäller myndighetspost uppgav anstaltsledningen att de intagna alltid får öppna sådan post själva och att de erbjuds ett eget rum att göra det i. Om den intagne däremot vill ta med sig posten in i sitt bostadsrum måste personalen granska innehållet. Det är inte alltid den intagne förstår skillnaden mellan att läsa och att inneha myndighetspost. Anstalten uppgav dock att det några gånger per år händer att myndighetspost öppnas av misstag.

När det gäller visitation av besökare uppgav anstalten att sådana kontroller genomförs regelbundet och att det i de flesta fall handlar om misstänkt narkotikainförsel. Det är rutinerad personal vid besöksavdelningen som utför visitationerna. Anstaltsledningen är osäker på hur dokumentationen går till men om visitation genomförs bör det dokumenteras genom en tjänsteanteckning i KVR-systemet. Anstalten bekräftade fallet med pojken i nedre tonåren som inte genomförde ett besök mot bakgrund av att han inte ville klä av sig naken inför personalen. Anstaltsledningen uppgav vidare att den har förståelse för att besökare kan uppleva visitationen som integritetskränkande. Personalen försöker därför vara lyhörd och t.ex. använda sig av narkotikahund i vissa fall.

Hälso- och sjukvården

Anstaltsledningen uppgav att den har uppfattningen att samarbetet med sjukvården fungerar mycket bra. Anstalten motsatte sig uppgifterna att personalen gjorde egna medicinska bedömningar av intagnas arbetsförmåga men uppgav att anstalten ibland kan anpassa sysselsättningen utifrån den intagnes hälsotillstånd så att denne ändå kan delta.

När det gäller hanteringen av den incident när en person blödde ymnigt på en avdelning uppgav anstaltsledningen att den inte hade närmare kännedom om omständigheterna kring incidenten. Den uppgav dock generellt att personalen på avdelningarna inte har tillgång till sjukjournaler och därför hanteras allt blod som om det är smittat. Vid liknande incidenter anlitas oftast en saneringsfirma

eftersom anstaltens egen lokalvård varken har kompetens eller utrustning för att själva sanera blod.

I samband med inspektionen begärde chefsJO in och granskade kopia av incidentrapport m.m. från en händelse den 14 april 2017, handling 6.

Inspektionen avslutades.

Uttalanden av chefsJO med anledning av inspektionen

Jag vill med anledning av de iakttagelser som gjordes under inspektionen uttala följande:

Bemötande och rättigheter

Många intagna i anstalten framförde klagomål över personalens bemötande och agerande i olika avseenden. Sådana påståenden är alltid svåra för JO att utreda. Jag vill dock framhålla att det är allvarligt om intagna anser sig bli bemötta på ett kränkande eller nedvärderande sätt av personal i anstalten. Det straff som den intagne har dömts till är ett frihetsberövande, inte att bli utsatt för kränkningar, och alla intagna ska enligt 1 kap. 4 § FäL bemötas med aktning för sitt människovärde. Det är därför viktigt att anstalten fortsätter att kontinuerligt arbeta med bemötandefrågor, mänskliga rättigheter och etik.

En förutsättning för att en intagen ska kunna hävda sina rättigheter är att han känner till dem. En intagen ska därför i anslutning till att han tas in i anstalt informeras om de rättigheter och skyldigheter som han har samt om anstaltens lokala rutiner på ett språk som han förstår (1 kap. 10 § FARK Fängelse samt allmänna råd till bestämmelsen). Det kan även finnas anledning att följa upp att den intagne tagit till sig av den information som förmedlas. De intagnas uppgifter om att de hade önskat mer information vid ankomsten till anstalten och att de inte har sett den informationsskrift som anstalten tagit fram är därför bekymmersamma. Jag förutsätter att anstalten ser över sina rutiner när det gäller att förmedla information till nyintagna för att fullgöra sitt ansvar i det avseendet.

Hantering av hemställningar m.m.

När det gäller anstaltens hantering av hemställningar, post och andra handlingar vill jag rent allmänt understryka vikten av att personal som hanterar intagnas dokument och försändelser sköter det uppdraget med stor noggrannhet och i enlighet med de regler som finns om bl.a. granskning av försändelser. Jag välkomnar att anstalten ser över möjligheten att införa en rutin där intagna får kopia av en inlämnad hemställning. En sådan hantering skulle bl.a. underlätta utredningar av borttappade hemställningar och vara till hjälp för både anstalten och den intagne.

Kontakter med omvärlden

Kroppsbesiktningar av besökare

Under inspektionen kom det fram att ytliga kroppsbesiktningar av besökare, även bl.a. barn och äldre släktingar, var vanliga i anstalten. Ett besök får, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation eller yttlig kroppsbesiktning (7 kap. 3 § FäL). Vid kroppsvisitation eller kroppsbesiktning ska den som kontrolleras visas all den hänsyn som omständigheterna medger (23 § första stycket fängelseförordningen [2010:2010]). Kroppsvisitation eller kroppsbesiktning ska, om möjligt, utföras i närvaro av en annan person än den som genomför kontrollen.

Jag har förståelse för att det av säkerhetsskäl i vissa fall kan vara nödvändigt att även kontrollera barn inför ett besök. Det rör sig dock om en mycket ingripande åtgärd som anstalten endast har rätt att vidta under vissa förutsättningar. Det är därför viktigt att anstalten verkligen gör en individuell bedömning i varje enskilt fall av om åtgärden är nödvändig och proportionerlig. Jag finner det oroande att flera intagna uppgett att deras besökare efter en yttlig kroppsbesiktning har valt att inte återkomma för fler besök. Intagnas möjligheter till kontakt med närstående är en av de viktigaste aspekterna för att motverka negativa följder av frihetsberövandet. Det finns därför goda skäl för anstalten att fundera över hur dessa kontrollåtgärder kan genomföras för att besökaren inte ska utsättas för onödigt obehag.

Jag har nyligen avgjort ett ärende om yttlig kroppsbesiktning av besökare i en annan anstalt. I beslutet har jag påtalat vikten av att den här typen av kontrollåtgärder dokumenteras för att bl.a. möjliggöra en kontroll av riktigheten av en sådan åtgärd i efterhand (se mitt beslut den 14 februari 2017, dnr 2667-2016). Jag vill därför även uppmana anstalten att säkerställa att det dokumenteras på ett tillfredsställande sätt när ett besök villkoras av att besökaren underkastar sig en yttlig kroppsbesiktning.

INTIK-systemet

JO har genom anmälningar från många intagna i olika anstalter under en tid blivit uppmärksam på problemen rörande det slutna telefonsystemet inom Kriminalvården. Generella frågor om INTIK-systemet, bl.a. prissättning, är föremål för utredning i ett initiativärende hos JO, dnr 2689-2015. Frågor avseende Kriminalvårdens hantering av nätdetektering och manipulationsförsök är föremål för utredning i ett annat ärende hos JO, dnr 3682-2016. Ärendena är ännu inte avgjorda. De synpunkter som under inspektionen har förts fram rörande telefonin föranleder därför inte några uttalanden från min sida.

Användning av fax

Jag vill också påpeka att även om intagna i anstalt inte har någon ovillkorlig rätt att använda fax bör anstalten enligt min mening ha en generös hållning att vara behjälplig med att faxa handlingar om ett ärende är brådskande.

Hälso- och sjukvård

Beträffande anstaltens hantering av hälso- och sjukvårdsfrågor vill jag rent allmänt framhålla att det är en självklarhet att intagna ska få tillgång till den hälso- och sjukvård de har rätt till enligt det gällande regelverket. Det är därför viktigt att anstaltspersonal som inte är medicinskt utbildad iakttar stor försiktighet vid bedömning av intagnas hälsotillstånd. Sjukvårdens rekommendationer t.ex. i fråga om användning av fängsel vid sjuktransporter eller bedömning av en intagens arbetsförmåga bör tas på allvar och så långt som möjligt respekteras av anstalten. När det gäller vistelser för intagna utanför anstalten, t.ex. transporter till och vistelser vid en vårdinrättning, vill jag även framhålla vikten av att kontroll- och tvångsåtgärder dokumenteras ordentligt. För att utfallet av sådana säkerhetsarrangemang ska kunna följas upp och i förekommande fall läggas till grund för en justering av säkerhetsbedömningen till en lägre nivå, måste även eventuella lätnader – exempelvis i användningen av fängsel – dokumenteras (se mitt beslut den 25 april 2017, dnr 1088-2016).

Jag vill vidare uppmana anstalten att se över jourssystemet för hälso- och sjukvården under kvällar och helger för att underlätta hanteringen av akuta sjukdomsfall när sjukvårdspersonal inte är på plats i anstalten.

Säkerhetsenheten

Förhållandena för intagna på Kriminalvårdens säkerhetsenheter utreds för närvarande inom ramen för ett annat ärende hos JO, dnr 7488-2016. De synpunkter som de intagna förde fram under inspektionen kommer att beaktas i det ärendet.

Övrigt

Med anledning av uppgifter som framkom i samtal med intagna under inspektionen överväger jag att utreda vissa ytterligare frågor i annan ordning.

Vid protokollet

Agnes Morin

Justeras den 13 juli 2017

Elisabeth Rynning